

Д. О. МАРИЦ

Дарія Олександрівна Мариц, кандидат юридичних наук, доцент Академії муніципального управління

ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ У ДОГОВОРАХ ОБОВ'ЯЗКОВОГО СТРАХУВАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВЛАСНИКІВ НАЗЕМНИХ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ

На сьогодні позови про відшкодування моральної шкоди набувають дедалі більшої популярності особливо за умов нинішньої відсутності мінімального та максимального розмірів такого відшкодування. Крім того, найскладнішим моментом при оформленні позовної заяви про відшкодування моральної (немайнової) шкоди був і є збір доказів, які доводять факт спричинення моральної шкоди та розмір такої шкоди. Відповідно до чинного законодавства власники транспортних засобів зобов'язані застрахувати свою цивільну відповідальність перед третіми особами. Обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності здійснюється з метою забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної життю, здоров'ю та/або майну потерпілих внаслідок дорожньо-транспортної пригоди та захисту майнових інтересів страхувальників.

Проблемні питання щодо визначення поняття моральної (немайнової) шкоди, порядку її відшкодування фізичній або юридичній особі досліджували: О. Беліков, А. Веніамінова, В. Нор, Є. В. Поляков, П. Рабінович, О. Рибак, С. Шимон. Договір страхування та окремі його види також був предметом досліджень: Т. В. Блашук, Н. Безсмертної, Г. Л. Губіної, Л. Кінашук, М. О. Снігерьової, Т. Третьякової, А. Фіногіна. Договір обов'язкового страхування відповідальності власників транспортних засобів досліджувала В. Пирогова. Не зважаючи на певні напрацювання у науці цивільного права з окреслених питань, проблемні питання щодо відшкодування моральної шкоди у договорах обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів не знайшли відповідного відображення.

Порядок відшкодування моральної шкоди у договірних зобов'язаннях, які виникають із договорів страхування, не завжди є однаковим. Суди у більшості випадків, розглядаючи такі позови, виносять різні за змістом рішення. Зважаючи на це, метою даної статті є дослідження порядку відшкодування моральної шкоди у зазначених договірних відносинах.

Легального визначення поняття моральної шкоди не міститься у жодному нормативно-правовому акті. Роз'яснення, що слід розуміти під моральною шкодою, міститься у постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди»¹ від 31 березня 1995 р. № 4 (далі – Постанова № 4). Відповідно до п. 3 зазначеної постанови під моральною шкодою слід розуміти втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань, або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб. Частина 2 ст. 23 Цивільного кодексу України² (далі – ЦК України) визначає, у чому полягає моральна шкода. Постанова № 4 повторює деякі положення, які визначені ст. 23 ЦК України, однак містить і такі: у порушенні права власності (в тому числі інтелектуальної), прав, наданих споживачам, інших цивільних прав, у зв'язку з незаконним перебуванням під слідством і судом, у порушенні нормальних життєвих зв'язків через неможливість продовження активного громадського життя, порушенні стосунків з оточуючими людьми, при настанні інших негативних наслідків.

Відповідно до загальних підстав цивільно-правової відповідальності обов'язковому з'ясуванню при вирішенні спору про відшкодування моральної (немайнової) шкоди підлягають: наявність такої шкоди, протиправність діяння її заподіявача, наявність причинного зв'язку між шкодою і протиправним діянням заподіявача та вини останнього в її заподіянні. Суд, зокрема, повинен з'ясувати, чим підтверджується факт заподіяння позивачеві моральних чи фізичних страждань або втрат немайнового характеру, за яких обставин чи якими діями (бездіяльністю) вони заподіяні, в якій грошовій сумі чи в якій матеріальній формі позивач оцінює заподіяну йому шкоду та з чого він при цьому виходить, а також інші обставини, що мають значення для вирішення спору.

Так, 21 листопада 2007 р., близько 9 год. 20 хв. водій ОСОБА_14, керуючи мікроавтобусом марки «Мерседес-Бенц 611 Д», д.н.з. НОМЕР_1, який використовувався ТзОВ АТП «Престиж» м. Волочиськ, здійснював перевезення пасажирів за маршрутом Волочиськ – Славути. Проїжджаючи залізничний переїзд, водій проігнорував вимоги дорожніх знаків та світлозвукової сигналізації переїзду, внаслідок чого сталося зіткнення з пасажирським потягом Шепетівка–Івано-Франківськ, у результаті чого пасажирів отримали тілесні ушкодження, а деякі загинули. ОСОБА_5, ОСОБА_6, ОСОБА_7, ОСОБА_8, ОСОБА_9, ОСОБА_10, ОСОБА_11, ОСОБА_12 та ОСОБА_13 пред'явили позов до товариства з обмеженою відповідальністю «Автотранспортне підприємство «Престиж» м. Волочиськ Хмельницької області та ВАТ «Українська страхова компанія «Дженералі Гарант» про відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної внаслідок

док дорожньо-транспортної пригоди. Рішенням Ізяславського районного суду від 27 квітня 2010 р. позовні вимоги щодо відшкодування моральної шкоди задоволено частково³.

Так, 22 травня 2008 р., приблизно об 11 годині, в смт Солотвино ОСОБА_3, керуючи автомобілем «Джолі», державний реєстраційний номер НОМЕР_1, при виїзді з узбіччя дороги заднім ходом не впевнився в небезпечності маневру, внаслідок чого допустив зіткнення з автомобілем ОСОБА_4 ВАЗ-2109, в результаті чого останній транспортний засіб було пошкоджено. Цими діями позивачу було спричинено матеріальну (1355 грн) та моральну (3000 грн) шкоду. Рішенням Тячівського районного суду від 9 жовтня 2008 р. стягнуто з ОСОБА_3 та ВАТ «Українська страхова компанія «Дженералі Гарант» солідарно на користь ОСОБА_4 1355 грн на відшкодування матеріальної і 3000 грн – моральної шкоди та 73 грн 55 коп. судових витрат. У апеляційній скарзі ВАТ «Українська страхова компанія «Дженералі Гарант» порушується питання про скасування цього судового рішення в частині задоволення позову до вказаного товариства про відшкодування моральної шкоди та ухвалення апеляційним судом нового – про відмову в позові в цій частині, оскільки місцевий суд допустив неправильне застосування норм матеріального та процесуального права.

Апеляційний суд Закарпатської області вирішив Рішення Тячівського районного суду від 9 жовтня 2008 р. у справі за позовом ОСОБА_4 до ОСОБА_3, відкритого акціонерного товариства «Українська страхова компанія «Дженералі Гарант» про відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої внаслідок взаємодії кількох джерел підвищеної небезпеки, *скасувати в частині солідарного стягнення* із вищезазначеного акціонерного товариства на користь ОСОБА_4 3000 грн на відшкодування моральної шкоди. В позові ОСОБА_4 про стягнення в його користь 3000 грн. на відшкодування моральної шкоди солідарно ще й з ВАТ «Українська страхова компанія Дженералі гарант» відмовити⁴.

Правовідносини, які виникають із договору страхування є зобов'язальними. Відповідно до ст. 611 ЦК України у разі порушення зобов'язання настають правові наслідки, встановлені договором або законом. Зокрема, п. 4 ч. 1 ст. 611 ЦК України визначає такі наслідки порушення зобов'язання, як відшкодування збитків та моральної шкоди. Договори, які укладаються між страховиком і страхувальником, такої умови, як відшкодування моральної шкоди, не містять. Водночас у них умова про те, що спори, які виникають між сторонами, вирішуються шляхом переговорів, а у разі недосягнення згоди – в порядку, передбаченому законодавством. Таким чином, у разі недосягнення згоди між сторонами шляхом переговорів підставою для відшкодування моральної шкоди у зазначених випадках є ст. 26-1 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів»⁵ від 1 липня 2004 року. Відповідно до зазначеної статті страховиком відшкодовується потерпілому (фізичній особі), який зазнав ушкодження здоров'я під час дорожньо-транспортної пригоди, моральна шкода у розмірі п'яти відсотків страхової виплати за шкоду, заподіяну здоров'ю.

Відповідно до ч. 1, 2 ст. 23 Цивільного кодексу України особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав. Моральна шкода полягає: у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна; у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи.

Частина 2 ст. 23 Цивільного кодексу України закріплює доволі широке тлумачення поняття моральної шкоди. Тому, встановлюючи факт такої шкоди, слід керуватися не лише тими критеріями, які обумовлюють суб'єктивне сприйняття потерпілого (почуття, емоції), але й тими, які характеризують її зовнішній прояв – порушення звичайного для даної людини способу життя. Крім того, щоб визначити справедливий розмір відшкодування моральної шкоди, необхідно виходити із наступних критеріїв: характеру правопорушення; глибини фізичних та душевних страждань; ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди; інших обставин, які мають істотне значення; часу, що минув з моменту виникнення моральної шкоди. Отже, при відшкодуванні моральної шкоди, заподіяної внаслідок дорожньо-транспортної пригоди, суд може брати до уваги те, чи звернувся потерпілий за медичною допомогою у разі необхідності, з метою отримання конкретних даних про те, як дії винної особи відобразились на фізичному і психічному стані потерпілого та зафіксувати ці зміни у амбулаторній карті; при проведенні лікувальних заходів зберегти усі документи щодо обстеження, чеки, копії рецептів тощо. Існує ще одна важлива обставина, що дає змогу наполягати на необхідності відмежування моральних страждань від фізичних як самостійних видів шкоди – моральної і фізичної. Особа повинна мати право на компенсацію моральної шкоди, заподіяної особі в результаті будь-якого правопорушення, від якого особа потерпіла. Дійсно, адже порушення такого нематеріального блага, як гідність особистості, неодмінно викликає порушення гарантованих Основним Законом України прав і свобод особи. Будь-яке правопорушення, в тому числі й те, у результаті якого не заподіяно фізичної шкоди, обов'язково супроводжується моральними стражданнями особи, щодо якої це правопорушення було вчинене. Якщо фізичної шкоди не було заподіяно, то не могли виникнути й фізичні страждання, а тому при вчиненні будь-якого правопорушення щодо певної особи можна говорити про наявність «презумпції моральних страждань»⁶. Моральну шкоду не можна відшкодувати в повному обсязі, позаяк немає (і не може бути) точних критеріїв майнового виразу душевного болю, спокою, честі, гідності особи. Будь-яка компенсація моральної школи не може бути адекватною дійсним стражданням, тому будь-який її розмір може мати суто умовний вираз.

Таким чином, доходимо наступних висновків: ст. 23 Цивільного кодексу України, яка є нормою загальної дії, встановлює загальні положення про відшкодування моральної шкоди, відповідно до якої потерпілому відшкодовується моральна шкода у розмірі, визначеному судом, особою, яку визнано винною у вчиненні дорожньо-транспортної пригоди; страховик має відшкодувати п'ять відсотків страхової виплати за шкоду, заподіяну здоров'ю; розмір моральної шкоди є умовним, оскільки не може бути адекватним дійсним стражданням, яких зазнав потерпілий; у випадках, коли потерпілий пред'являє вимогу щодо відшкодування моральної шкоди тільки до страховика і особа, яка винна у вчиненні дорожньо-транспортної пригоди, не притягається до справи як співвідповідач, суд може відмовити в задоволенні позовних вимог, розмір яких перевищує ліміт відповідальності страховика; розмір відшкодування повинен бути адекватним завданій моральній шкоді; також мають ураховуватися вимоги розумності й справедливості.

¹ Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» від 31.03.95 № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95>. – Назва з екрана.

² Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–4. – Ст. 356.

³ Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/12848851>. – Назва з екрана.

⁴ Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/9070009>. – Назва з екрана.

⁵ Закон України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» від 01.07. 2004 № 1961-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 1. – Ст. 1.

⁶ Веніамінова А. Моральна шкода: практичні аспекти доказування її наявності // А. Веніамінова // Юридичний журнал. – 2003. – № 6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=258>

Резюме

Мариц Д. О. Відшкодування моральної шкоди у договорах обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів.

У статті досліджується питання щодо відшкодування моральної шкоди у договорах обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів. Порядок і процедура відшкодування моральної шкоди у даних договірних відносинах є недостатньо дослідженими. Різні за змістом рішення судів дають підстави для дослідження і з'ясування порядку відшкодування моральної шкоди з цієї проблеми. Автор аналізує поняття «моральна шкода», а також норми права, які містять це поняття. Приділено окрему увагу питанню доказування завдання моральної шкоди потерпілому. На прикладах судової практики проілюстровано неоднозначні підходи судів при вирішенні справ по суті у даних договірних відносинах.

Ключові слова: договір страхування, моральна шкода, відповідальність, страховик, страхувальник, потерпілий, дорожньо-транспортна пригода.

Резюме

Мариц Д. А. Возмещение морального ущерба в договорах обязательного страхования гражданской ответственности владельцев наземных транспортных средств.

В статье исследуется порядок возмещения морального ущерба в договорах обязательного страхования гражданской ответственности владельцев наземных транспортных средств. Порядок и процедура возмещения морального ущерба в данных договорных отношениях недостаточно исследованной. Разные по содержанию решения судов дают основания для исследования и выяснения порядка возмещения морального ущерба по данной проблеме. В статье анализируется термин «моральный ущерб», а также нормы права, содержащие это понятие. Отдельное внимание уделяется вопросу, каким образом потерпевший может доказать, что ему был причинен моральный ущерб. На примерах судебной практики представлены неоднозначные подходы судов при решении дел по сути в данных договорных отношениях.

Ключевые слова: договор страхования, моральный ущерб, ответственность, страхователь, страховщик, потерпевший, дорожно-транспортное происшествие.

Summary

Maritz D. Compensation of moral damage in contracts of compulsory insurance of civil responsibility of owners of ground vehicles.

The article describes the sequence of compensation of moral damage in contracts of compulsory insurance of civil responsibility of owners of ground vehicles. Procedure of compensation of moral damage within these kinds of contracts is not fully investigated. Court judgments that differ under similar circumstances suggest further research of the procedure of compensation of moral damage. The term “moral damage” as well as legal regulations containing this notion are considered in the article. Special attention is paid to furnishing the evidences of moral damage of victim. Exemplifications are provided of dissimilar court decisions concerning these types of contracts.

Key words: insurance contract, moral damage, responsibility, insurant, victim, vehicle accident.

Отримано 3.04.2013